

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Celebritetsskapande från Strindberg till Asllani*.

Citation for the original published chapter:

Hellström, J S. (2017)

Sportens celebriteter: Björn Borg och Ingemar Stenmark i svensk press.

In: *Celebritetsskapande från Strindberg till Asllani* (pp. 157-173). Lund: Mediehistoria, Lunds universitet

Mediehistoriskt arkiv

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:gih:diva-4817>

Sportens celebriteter

Björn Borg och Ingemar Stenmark i svensk press

JOHN S. HELLSTRÖM

Björn Borg och Ingemar Stenmark hör till den svenska sportens mest mytomspunna stjärnor. De slog igenom samtidigt i början av 1970-talet och blev snabbt världsledande i sina sporter, tennis respektive utförsåkning. Båda nådde också höjdpunkten på sina karriärer samma år, 1980, då Borg vann Wimbledon för femte gången i följd och Stenmark vann två guld vid os i Lake Placid. Men de sportsliga framgångarna är inte hela historien om Borg och Stenmark. Idag framstår de som två av de största svenska sportstjärnorna alla kategorier, inte bara för sina segrar, utan lika mycket för det starka avtryck de gjorde i det svenska samhället under 1970-talet. De återkommande direktsändningarna av Borgs Wimbledonfinaler och Stenmarks världscuptävlingar utvecklades under åren till mediefester som samlade betydande delar av befolkningen framför teveapparaterna.

En aspekt av deras kändisstatus var intresset för dem som privatpersoner. Utöver sportmediernas direktsändningar och reportage, beskrevs hur de var och hur de levde vid sidan av sporten. Att sportstjärnor på detta sätt blir kändisar även för människor som inte är intresserade av sport visar att också sportens kändissystem ingår i en övergripande kändiskultur i det moderna samhället. Sport på elitnivå är en underhållningsindustri skapad i syfte att stimulera konsumtion av upplevelser, varor och tjänster.¹ På det sättet skiljer sig sporten som underhållningsindustri inte nämnvärt från exempelvis film, musik och teve, och gränserna mellan olika populärkulturella områden är dessutom otydliga. Historiskt finns mängder av exempel på kända sportstjärnor som syns i mediala sammanhang som inte har något att göra med sport, som deltagare i underhållningsprogram i teve, skådespelare i filmer och till och med artister i musiksammanhang.²

Även om likheterna mellan sport och andra underhållningsindustrier är påtagliga skiljer sig sportens kändisar i vissa avseenden från andra kändisar. Särskilt typiskt för sportstjärnor är exempelvis att de ofta framställs som symboler för exempelvis nation, kön, klass och etnicitet.³ I syfte att göra sporten mer meningsfull och dramatisk kategoriserar massmedierna regel-

mässigt sportstjärnor i vi och dem, där den egna nationens deltagare emellanåt framställs som hjältar och motståndarna som ett slags skurkar. Därmed tillförs en moralisk dimension till definitionen av sporthjälten som innebär att en hjälte inte bara förväntas vinna utan även agera som förebild.⁴ Enligt Trujillo karaktäriseras sporthjältar av att de utför idrottsprestationer som värderas högt, men de måste också kunna tillskrivas personliga egenskaper som stämmer överens med samhällets ideal och värderingar.⁵

Förekomsten av hjältar i sportens värld har diskuterats livligt bland mediesportforskare under de senaste decennierna. En central fråga är om sportutövare verkligen kan vara hjältar och vad som i så fall skiljer dem från andra typer av celebriteter eller kändisar. Susan J. Drucker skiljer skarpt mellan dessa kategorier. Hjälten har enligt henne förtjänat sin status genom betydelsefulla handlingar. Kändisen däremot får sin status genom kändisskapet i sig. Vid en ytlig betraktelse kan populära sportstjärnor uppfattas som hjältar, skriver hon, men i praktiken är de bara kändisar som presenteras som hjältar i medierna.⁶ Barry Smart konstaterar på liknande sätt att medan kändisar lever av mediernas publicitet, bygger hjältarnas status på faktiska prestationer som lever kvar i samhällets kollektiva minne även utan mediernas ljus. Även om sporten förvisso kan producera hjältar, innebär det uppskrivade tempot i 2000-talets mediesamhälle att få av dagens sportstjärnor hinner få status som hjältar.⁷

Andra forskare tonar ner skillnaden mellan hjältar och mediekändisar och pekar på att även hjältar skapas i medierna. Enligt David L. Andrews och Steven J. Jackson är hjälten bara en av flera kategorier i ett helt system av kändisar i sportens underhållningsindustri med vinnare, förlorare, skurkar, rebeller och ledare som andra typer. Dessa kategorier finns som etablerade karaktärer i de berättelser som medierna skapar för att ge mening åt sporten.⁸ Dynamiken i detta system gör att enskilda individer både kan röra sig mellan olika celebritetskategorier men också tillhöra olika kategorier samtidigt. Garry Whannel pekar på fotbollsspelaren David Beckham som ett exempel på detta. Beckham var i perioder under karriären en internationell celebritet, en modeikon och en symbol för en ny typ av maskulinitet, samtidigt som han var en nationell fotbollshjälte i England.⁹ Enligt Whannel är detta ett exempel på hur sporthjältar är diskursiva mediekonstruktioner, som uppträder på olika sätt i olika kontexter och historiska sammanhang.¹⁰ Svaret på frågan om vad som utmärker en hjälte beror således på vem man frågar och när man frågar, eftersom olika kulturer och tidsepoker skapar hjältar baserade på sina egna ideal och värderingar.¹¹

Björn Borg och Ingemar Stenmark framstår idag som två av den svenska sportens största hjältar. Men så har det inte alltid varit. Svenska forskare som analyserat medierapporteringen kring Borg och Stenmark under 1970-talet visar att de svenska massmedierna snarare framställde dem som moraliska motsatser. Enligt Fredrik Schoug uppfattades Stenmark som urtypen för en traditionell svensk sporthjälte – enkel, anspråkslös och med naturlig relation till den svenska naturen – medan Borg uppfattades som mer avvikande med sitt liv i lyx och flärd på exklusiva tennisklubbar världen över. Konsekvensen blev att Stenmark kom att betraktas som en äkta hjälte, som den svenska publiken lätt kunde identifiera sig med, medan Borg mer framstod som en distanserad världsstjärna.¹² Bo Reimer förklarar att en viktig skillnad i upplevelsen av Borg och Stenmark var att Stenmarks tävlingar i världscupen skapade en känsla av nationell gemenskap på ett annat sätt än Borgs tennisfinaler. Men Reimer framhäver också skillnaderna i personlighet som en viktig faktor. Stenmark personifierade ”en traditionell, äkta svenskhet i en komplicerad och motsägelsefull tid”.¹³ Även Peter Dahlén framhäver slalomsportens tevemässighet och Stenmarks ursprung i de norrländska fjällen som förklaringar till hans nationella hjältestatus. Men till skillnad från Schoug och Reimer nyanserar han bilden av Stenmark och pekar på det problematiska i att världscupen var så kommersiellt driven. Stenmark reste under stora delar av året mellan exklusiva skidorter som inte sällan förknippades med jetsetliv och överklassdekadens. Det visar hur hjältemyter alltid innefattar en renodling av vissa egenskaper, färdigheter och karaktärsdrag och att de detaljer som inte underbygger myten döljs eller bortförklaras.¹⁴

Det här kapitlet handlar om Björn Borg och Ingemar Stenmark och om hur de beskrevs i svensk press under 1970-talet. Men det handlar också om förutsättningarna för mediernas produktion av sporthjältar. Hur ska vi förstå att två samtida svenska sportstjärnor som var lika framgångsrika som sportutövare representerades så olika i den svenska pressen? Vilken betydelse hade tidens föreställningar om Sverige och svenska ideal och värderingar för konstruktionen av dem som stjärnor och hjältar?

Av praktiska skäl har källmaterialet begränsats till nyhetsartiklar, reportage och krönikor i de största dagstidningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö under perioden 1974 till 1980. Läsningen har koncentrerats till Stenmarks världscupssäsong, världsmästerskap och olympiska spel samt till Borgs matcher i Franska öppna mästerskapen och Wimbledon. Närläsning har gjorts av artiklar som uttryckligen diskuterar eller beskriver personliga egenskaper, konflikter samt hyllningar i samband med stora segrar.

Björn Borg:
Hjälten som blev en svikare

1970-talet var en tid av förändring och oro i det svenska samhället. I riksdagsvalet 1976 bröts det socialdemokratiska partiets maktdominans. Det borgerliga blocket vann valet och bildade en ny regering med Centerpartiets Torbjörn Fälldin som statsminister. Orsakerna till att socialdemokraternas hegemoni bröts är många, men en viktig förklaring är att den ekonomiska tillväxt som burit upp välfärdsbygget hade avstannat. Oljekrisen 1973 ledde till att lönsamheten för industrin sjönk samtidigt som efterfrågan minskade och konkurrensen från låglöneländer i Asien ökade. För Sveriges del var det framför allt den tunga industrin som drabbades. Arbetslösheten ökade, och den långa period av arbetsfred och stabilitet som präglat den svenska välfärdsstaten nådde i flera avseenden vägs ände.¹⁵ En av konsekvenserna var att den framtidstro som präglat det svenska samhället under efterkrigstiden ersattes med demonstrationer och proteströrelser som utmanade den svenska välfärdsstatens centralisering, byråkratisering och statliga förmyndarskap.¹⁶

Även den svenska idrottsrörelsen var inne i en omvandlingsprocess. I början av 1970-talet var svensk idrott fortfarande organiserad som en folk-rörelse med basen i en bred föreningsverksamhet som präglades av stort ideellt engagemang från ledare och tränare. Denna modell utmanades nu av idrottens tilltagande kommersialisering och professionalisering.¹⁷ I sportmedierna var oron för denna utveckling stor. Den kommersiella sporten ansågs sakna den ideologiska grund som den svenska sporten vilade på, inte minst i fråga om bredd- och ungdomsidrott. En viktig del i de svenska sportmediernas konstruktion av hjältar var därför att visa att de var produkter av den svenska idrottsmodellen. Deras segrar blev ett kvitto på att den var framgångsrik. Därför var det inte tillräckligt att de visade det enbart genom sportsliga prestationer: de behövde också framstå som trovärdiga representanter för den svenska idrottens grundläggande värderingar.

Det var i denna kontext som Björn Borg och Ingemar Stenmark trädde fram som nya idrottsstjärnor. Mellan 1974 och 1980 etablerade de sig som världsledande i sina respektive sporter. Borg vann Wimbledon fem gånger i rad mellan 1976 och 1980. Det är en prestation som än idag är oöverträffad. Under samma period vann han även Franska öppna fem gånger. Stenmark vann världscupen tre år i följd mellan 1976 och 1978 innan reglerna ändrades för att förhindra Stenmarks dominans. Däremot blev han dubbel världsmästare i slalom och storslalom 1978 och olympisk mästare i

samma grenar 1980. I medierna beskrevs Borg och Stenmark som delar av ett svenskt idrottsunder. Båda hade vuxit upp med svensk ungdomsidrott, fostrats i den svenska idrottsrörelsen, och var nu världsstjärnor som skänkte ära och prestige till svensk sport. Men det fanns också skillnader. Borg var professionell tennisspelare, och i samma ögonblick som han slog igenom började han tjäna pengar och blev snabbt förmögen på sin sport. Detta faktum kom att bli avgörande för hur Borg konstruerades i sportmedierna.

I samband med Borgs seger i Franska öppna 1974 började journalisterna skapa en berättelse om honom som person. Till en början följde den en väl inarbetad berättelsemall. Med inspiration från tidigare svenska sporthjältar, som Gunder Hägg, Ingemar Johansson, Sixten Jernberg och Assar Rönnlund, beskrevs Borg som en ung, lite blyg och helt vanlig svensk grabb, uppvuxen i en hyreslägenhet i arbetarstaden Södertälje. I ett hemma-hos-reportage i *Expressen* med bilder från Borgs barndom berättades historier från hans uppväxt tillsammans med föräldrarna.¹⁸ I reportaget presenterades några av de lustiga detaljer som med tiden kom att symbolisera Borgs uppväxt och utveckling till världsstjärna: hur pappa Rune i en bordtennis-turnering vunnit den tennsracket som fick Björn att börja spela tennis, hur han övade upp sina grundslag genom att slå bollar mot en garageport i familjens hyreshus och hur han blev avstängd från tennisklubben för dåligt uppförande.

Förutom att berättelserna om hans barndom bidrog till att bygga upp hans identitet i medierna, så distanserade de honom från tennisens jetsettillvaro. I flera intervjuer framstår han som lite charmigt bortkommen i sin nya roll som sportstjärna. I samband med segern i Paris frågade en av *Expressens* reportrar vad han rent praktiskt gjort av prispengarna, om han hade dem på sig i fickan.¹⁹ När han på kvällen firade segern konstaterade *Aftonbladet* att han inte firade med champagne, utan med en enkel middag i Eiffeltornet tillsammans med sin tränare Lennart Bergelin.²⁰ Efter middagen tog de tunnelbanan hem till hotellet och packade väskan inför avresan till England och Wimbledon. När han sent på hösten 1974 belönades med *Svenska Dagbladets* bragdmedalj reproducerades de grundläggande dragen i denna hjälteberättelse: man beskrev hans enorma vilja, hans lugn och förmåga att alltid vara bäst i avgörande lägen. Men framför allt framhävde man om och om igen hur Borg var en vanlig svensk grabb: ”Det är också det fantastiska med denne unge man från Södertälje som utan choser åkt rakt upp i världstoppen av den kanske (förlåt golf) svåraste idrotten av alla och som rörande charmigt erkänner att han inte vet hur mycket kosing han tjänar.”²¹

Beskrivningen av Borg som en vanlig enkel svensk grabb från Södertälje, som tagit sig till toppen genom hårt arbete och god handledning från tränare och ledare, reproducerade den dominerande svenska hjälteberättelsen i svenska sportmedier.²² Han beskrevs som en främmande fågel i den professionella tennisens jetsetvärld, som han var på väg att erövra med hjälp av de egenskaper som han utvecklat i den svenska ungdomsidrotten: envishet, lojalitet och hård träning. Därmed fungerade han också som en motbild till den kommersiella tennisen. Han var del av den, men han passade inte in i den. Det var en känsla som många svenskar kunde känna igen sig i.

Det visade sig emellertid att Borg inte heller passade in i den hjälteberättelse som journalisterna var på väg att skapa om honom. Framför allt tjänade han alldeles för mycket pengar. Pengarna var ett problem eftersom de distanserade Borg från den svenska sporthjälteberättelsen. Som ung mångmiljonär som reste världen runt med tennisen som jobb hade han väldigt lite gemensamt med det svenska samhällets vardag. Mellan 1975 och 1978 märks en fullkomlig besatthet vid Borgs pengar, särskilt i kvällspressen. I otaliga intervjuer fick han frågan hur mycket pengar han hade tjänat och vad han tyckte om tennisens prispengar. Ett av många exempel är en intervju i *Expressen*, i februari 1976, där Borg fick svara på frågor om sitt tennisliv:

Björn, du har tennisen som yrke. Men känns det som ett riktigt jobb att åka iväg till en lyxig badort på Hawaii och spela tennis? [...] Du tjänar mycket pengar, enormt mycket pengar. På en enda turnering kan du spela ihop en hel normal årslön. Funderar du aldrig på om du verkligen gjort dig förtjänt av alla de där pengarna?²³

Tennisens kommersialisering ansågs pressa spelarna att spela för mycket och gynna uppvisningsturneringar med stora prispengar som i de svenska journalisternas ögon saknade sportslig mening. När Borg under vintern 1974/75 hamnade i karriärens första formsvacka började bilden av honom som en genuin svensk sporthjälte förändras. De oförklarliga förlusterna ansågs bero på att han var sliten och splittrad av för hårt matchande och för många reklamjippon. Han ansågs ha lurats in i en virvelström av jipponturneringar och reklamuppdrag där hans agent, amerikanen Mark McCormack, var den verkliga vinnaren.²⁴

Det fanns en förhoppning hos kvällspressens krönikörer att Borg skulle bryta sig ur sitt slavkontrakt och återgå till ett normalt idrottliv och samtidigt bli mer acceptabel som svensk hjälte.²⁵ En avgörande kris blev därför

den så kallade Båstadaffären under försommaren 1976. Bakgrunden var att Borg i juni 1976 meddelat att han tänkte avstå från spel i Båstads Grand Prix-turnering samma sommar för att istället spela i en amerikansk uppvisningsturnering. Beskedet togs emot med stor förbittring. Den instinktiva reaktionen i kvällspressen var att skylla på McCormack som man antog hade pressat Borg att välja bort Båstad mot sin vilja.²⁶ Den tolkningen avslöjades dock som felaktig när Borg själv förklarade att beslutet att välja turneringen i USA före Båstad var hans eget.²⁷ Uttalandet tolkades som att Borg inte visade solidaritet med svensk tennis, utan drevs av ambitionen att tjäna så mycket pengar som möjligt.²⁸ Att han valde turneringen i USA av sportsliga skäl var det ingen som trodde på. *Kvällspostens* Birger Buhre uppmanade istället Borg att vara ärlig för att på något sätt rädda sin heder: ”Erkänn att du spelar för pengar – det är inget att skämmas för!”²⁹ Det var till slut inte bara Borgs moral som ifrågasattes, utan hela hans identitet som svensk. Buhre skrev att det var dags att ”med en gång klippa av den allt tunnare tråden med Björn Borg” och att han ”utplånar sin identitet som svensk” när han inte ställde upp för svensk tennis.³⁰

Båstadaffären ledde till en närmast total brytning mellan Borg och svensk press. Borgs framgångar på tennisbanan räckte inte för att göra honom till en nationalhjälte i vissa krönikörers ögon. De betydde ingenting så länge han inte levde upp till de förväntningar som fanns inbyggda i den svenska hjälteberättelsen. Det dominerande budskapet i kvällspressens berättelse om Borg mellan 1975 och 1978 var att han svikit sitt svenska ursprung. Det var en berättelse om världens bästa tennisspelare som hade kunnat bli svensk hjälte, men istället blivit en symbol för den kommersialism som ansågs hota den svenska idrottsmodellen och i förlängningen hela den svenska välfärdsmodellen.

Borg i relation till Stenmark

Till skillnad från Borg var Ingemar Stenmark formellt amatör fram till och med OS i Lake Placid 1980, då han övergick till att bli professionell. Han tävlade i den alpina världscupen, vilken skiljde sig från tennisens tävlingsorganisation genom att vara den helt dominerande serien, där alla världens bästa åkare tävlade tillsammans. Trumfkortet för världscupen låg i dess amatörstatus, som gav åkarna tillträde till de olympiska spelen. Problemet var enligt flera krönikörer att världscupen svämmade över av pengar utan att åkarna fick del av dem. Det var en svår balansgång. Risken att de bästa åkarna skulle offra sin amatörstatus för att tjäna pengar som proffs var

ständig närvarande och inför hotet om massflykt skapades ett komplicerat system där prispengar betalades ut till åkarnas förbund i särskilda fonder.³¹

Huruvida åkarna i världscupen verkligen var amatörer är därmed en definitionsfråga. I den svenska pressen fanns det emellertid inga tvivel: världscupen var lika mycket av en kommersiell cirkus som den professionella tennisen, och det enda som i praktiken skiljde Stenmark från Borg var att Borg var uttalat professionell. Det var bara det påtvingade amatörskapet som hindrade Stenmark från att profitera på sin sport på samma sätt som Borg.³² Sportkrönikörerna separerade Stenmark från världscupens kommersialism på två sätt. För det första byggdes han upp som ett moraliskt undantag från sportens mörka sida. Han verkade i den, tjänade på den, men lät sig aldrig förföras av dess lockelser. Den officiella synen och dominerande tolkningen var att Stenmark inte förändrats, varken av den miljö han tävlade i eller av de pengar han eventuellt tjänade. Han förblev en symbol för ett svenskt alternativ till den kommersiella sporten, som ansågs motverka marknadens ständigt ökande makt.³³

För det andra framhövdes skillnaderna mellan honom och Björn Borg. Borg användes som en moralisk motbild som förstärkte bilden av att Stenmark representerade en ärligare och mer äkta sport. Borgs hem i Monte Carlo ställdes mot Stenmarks i Tärnaby, Borgs eleganta kläder och dyra lyxbilar jämfördes med Stenmarks hemstickade mössor. Medan Borg ansågs splittrad och uttröttad av alla tävlingar och reklamuppdrag, förklarades Stenmarks framgångar av att han struntade i pengarna och koncentrerade sig på sporten.

Det bästa med Stenmark är att han fortfarande är helt opåverkad av den doft av sedlar som står kring de alpina pisterna. Skidpoolen har kontraktet och Ingemar har inga favörer i landslagsgänget. Han kan koncentrera sig på skidåkning och skita i resten. Sveriges andra 18-åring i världstoppen, Björn Borg, har som bekant stökigare när han ska räkna sina inkomster. Det finns experter som menar att det påverkar Borgs tennis i negativ riktning. Den utvecklingen behöver vi alltså inte befara i Stenmarks fall.³⁴

Motsatsförhållandet mellan Borg och Stenmark reproducerades både i direkta jämförelser, som i exemplet ovan, och i mer subtila, där man skrev in Borg och Stenmark i samma medieberättelse. Särskilt under vintrarna, då båda tävlade samtidigt, hamnade nyheter om dem ofta bredvid varandra i tidningarna och budskapen laddades med moraliska undertoner. Ett typiskt

exempel återfinns i *Expressen* i en dubbelartikel med rubrikerna: ”BJÖRN hotas av stämning efter rådgivarnas smarta affärer” och på samma sida, med samma format: ”INGEMAR får ett underbart besked – du är bäst i storslalom också.”³⁵ Genom att använda samma form på rubriker, bilder och artiklar skapades upplevelsen av att artiklarna hade med varandra att göra. Budskapet var tydligt: Borg förknippades med skandaler och affärer, Stenmark med sportsliga framgångar.

Det konstruerade motsatsförhållandet mellan Borg och Stenmark höjde Stenmarks hjältestatus samtidigt som det sänkte Borgs. Klimatet sammanfattas i en krönika i *Expressen* där en rad negativa nyheter om Borg under vintern 1976/77 ställdes mot Stenmarks framgångar:

Vilken myt vi byggde kring Björn Borg i vårt hjärta! [---] Så började cirkusen. Segrarna uttrycktes fortsättningsvis i pengar. Hundratusen där och en halv miljon där. Hur mycket pengar har han nu fått ihop? Familjen Borg flyttade till Monte Carlo. Det högg lite. Och så skidade Ingemar ner från fjället, svischade rakt in i vårt hjärtas kammare. Han kom att dela enkelrum med Björn Borg en kort tid – sen knuffade han ut honom. Han ersatte Borg så att vi kunde börja om från början med en alldeles spikrak tonåring, enkel, rättfram, oförstörd.³⁶

Det skapade motsatsförhållandet mellan kommersiell sport och svensk idrottsmodell kan inte uttryckas tydligare än på dessa få rader. Kommerzialismen skapade en moralisk skiljelinje som helt saknade gråzoner. Den som hamnade på fel sida om den linjen förstördes, medan den som kunde motstå frestelserna var oförstörd. Citatet visar också hur mediestyrd upplevelsen av Borg var. Skribenten skriver att Borgs segrar ”numera uttrycktes i pengar”. Det stämmer att Borg spelade många välbetalda uppvisningsmatcher, men han vann också officiella turneringar med hela världseliten samlad. Ändå var det prispengarna som gav segrarna nyhetsvärde. Hade den svenska pressen valt att i högre grad fokusera på det sportsliga värdet av dessa segrar hade bilden av Borg sannolikt varit helt annorlunda, men vid den här tiden var det konflikten som styrde framförallt kvällspressens representation av Borg.

Rekonstruktionen av Borg som svensk hjälte

Under 1978 försvann i stort sett kvällspressens kritik mot Borg. Redan i januari blev det klart att han skulle spela i såväl Stockholm Open som i

Båstad GP. I *Expressen* beskrevs nyheten i en artikel med rubriken ”Borg vän med Sverige igen”.³⁷ När han efter sin tredje raka Wimbledon-titel (1978) anlände till Båstad för spel i Davis Cup togs han emot som en hjälte. *Kvällsposten* mötte honom med ett vänligt ”Välkommen till Båstad, Björn” medan *Expressen* beskrev hur Kung Borg kommit hem till Båstad.³⁸ Hem var återigen Sverige och Borg inte längre en svikare. *Kvällsposten* rapporterade från Borgs träning där mängder av åskådare samlats och de mest ivriga autografjägarna försökte få kontakt med Borg i sidbytena. Till slut tvingades man stänga träningen för att spelarna skulle få träna i fred.³⁹

Det finns flera förklaringar till kvällspressens förändrade attityd till Borg. Den som kvällspressen erbjöd var han hade förändrats som människa. Han hade mognat. När konflikten rasade som värst under 1977 hade Borg ofta beskrivits som envis och tjurig.⁴⁰ I senare texter framstod hans tjurighet som del av en uppsättning egenskaper som formats av hans svenska ursprung.

Han är en produkt av sina dygder, de som mamma och pappa repat in i honom. Vad som hänt med honom under senare år är att han förädlat sin grundgenskap tjurighet till lysande scenrutin. Han har haft det rätta stödet. Hur andelarna ska fördelas mellan mamma, pappa, fästmö, hjälpreda Lennart Bergelin och de skickliga marknadsförarna i McCormack-koncernen, är omöjligt för en utomstående att avgöra. Men det är hans egen förtjänst att han inte gått vilse i framgångens farliga labyrinter.⁴¹

Det är troligt att Borg verkligen blev mindre fientligt inställd mot svenska journalister under 1978, men den viktigaste förändringen skedde knappast hos Borg, utan hos kvällspressens sportskribenter. Dels hade man släppt fixeringen vid sportens prispengar, dels framstod motsättningen mellan kommersiella och sportsliga intressen inte längre som lika skarp. Bara några år tidigare hade tennisens prispengar betraktats som ett gift som hotade att förstöra både sporten och spelarna. Nu såg man ett klart samband mellan prestation och belöning: ”Man kan diskutera de vansinniga dollargagera i branschen, men en sak är klar: kämparna gör rätt för sig och lurar ingen biljettköpare eller TV-tittare.”⁴² Från att ha betraktats som svikare och närmast icke-svensk likställdes Borg åter med Stenmark. Båda framstod som ambassadörer för svensk idrott och betraktades som professionella sportstjärnor som väl förtjänade sina prispengar. ”Så låt oss tacka för varje år vi får behålla svenska folkets i tv-ålderns två största

glädjespridare. Ingen kan missunna dem att via saftiga prispengar (Stenmark blir ingalunda helt lottlös) ordna en ståndsmässig och välförtjänt pension.⁷⁴³

Det var en avgörande vändning för svensk sportjournalistik som banade väg för en reviderad version av den svenska sporthjälteberättelsen. Amatör-idealet, tanken att svenska sportstjärnor bodde i Sverige, hade vanliga jobb och tävlade för äran, hade länge varit en av grundbultarna i mediekonstruktionen av svenska sporthjältar. Och i de fall svenska sportprofiler faktiskt tjänat pengar på sin sport hade detta i bästa fall tonats ned och i sämsta fall, som med Borg, skapat problem. Nu framträdde en ny berättelse som beskrev en framgångsrik svensk sportstjärna som genom sina sportsliga triumfer blev en internationell superstjärna och som tjänade pengar där efter.

Sportkrönikörernas förändrade syn på sportens kommersialisering avspeglar liknande tendenser i det svenska samhället i stort. Den vänstervåg som svept över Sverige sedan slutet av 1960-talet hade under slutet av 1970-talet ebbat ut. Synen på den svenska modellen som en framgångsrik ekonomisk modell ersattes med en berättelse om Sverige som ett kris-samhälle, samtidigt som folkhemmets status som ideologisk drömbild ifrågasattes.⁴⁴ Istället fick nyliberala idéer om minskat statligt inflytande, marknadens frihet att verka och individens rättigheter fäste i samhällsdebatten.⁴⁵ På motsvarande sätt förändrades alltså sportkrönikörernas syn på sportens kommersialisering under slutet av 1970-talet. Att Borg tjänade pengar uppfattades inte längre som ett problem, utan som ett mått på hans framgång. Han hade förtjänat dem. Och när Stenmark efter OS 1980 meddelade att även han planerade att bli professionell och bosätta sig i Monte Carlo för att slippa betala skatt togs beskedet emot med stor förståelse i svensk press, trots att det innebar att han inte skulle kunna delta i OS i fortsättningen.

Hjälten Stenmark och stjärnan Borg?

Vid slutet av 1978 hade Borg och Stenmark intagit självklara positioner i mångas föreställningar om det svenska. De betraktades som symboler för Sverige på samma sätt som kungaparet, Volvo och IKEA och förknippades även med den svenska utvandringen på 1800-talet.

Borg är ingen demon. Han är en produkt av sina dygder och trofasthet mot sitt ursprung, idrottskillens. Han har fått ett jobb som han har

fallenhet för och tycker mycket om och hans arbetsmoral är lika hög som Marcus Wallenbergs och de gårdagens svenskar, som stack över till USA som fattiga arbetslösa eller snickare och blev miljonärer.⁴⁶

Med honom, Ingemar, är det något speciellt. Jag tror att vi adopterat honom allihop och tryckt honom till våra hjärtan. ”Den tyste svensken” kallar man honom för på den här sidan Atlanten. Jag skulle vilja säga den typiske svensken i stället. För mig är han i varje fall fjällpojken som rest ut i världen och kommit upp sig – men som ändå alltid förblir densamme. Liksom Karl-Oskar i Vilhelm Mobergs Utvandrarna. Lite sävlig men stadig på fötterna på jorden. Fåordig fast färgstark ändå, eftersom allt han säger har must och märg. Kolugn. Nästan omöjlig att rubba på. Det var bara den röda stugan med de vita knutarna som fattades på White Face Mountain. Men den kunde man ju föreställa sig. I sin fantasi. För annars var allting så svenskt som det kunde vara. Till och med kungen (nu talar jag om den andre, alltså Carl Gustaf) satt där och höll tummarna.⁴⁷

Jämförelsen med de svenska utvandrarna är en framgångsmyt, som handlar om vanliga enkla svenskar som genom hårt arbete och framåtanda nått framgångar i Amerika. I den meningen fungerar den utmärkt med den nya hjälteberättelse som växte fram kring Borg. Han lämnade Sverige, arbetade hårt och nådde framgång, såväl sportsligt som ekonomiskt. Samma berättelse passar in på Stenmark som, trots att han vid det laget fortfarande var skriven i Tärnaby, nått sina framgångar i en internationell miljö.

Berättelsen om utvandrarna är också en berättelse om att behålla sitt ursprung, trots framgångarna. Här finns en klar skillnad mellan Borg och Stenmark. Båda upphöjdes som nästan övermänskliga, men medan Borg blev kvar som en upphöjd och distanserad mästare, kombinerades Stenmarks upphöjdhet med en stark känsla av närhet. Han var som en Karl-Oskar innan han lämnade Sverige, en kolugn och sävlig svensk i en röd stuga med vita knutar. Det tillförde ännu en dimension i hjälteberättelsen; Stenmark var hjälten som triumferade i stora världen men också återvände hem och lät folket ta del av äran.⁴⁸

Björn Borg gick inte att konstruera på det sättet. Mediernas beskrivningar av hans livsstil som jetsetstjärna och mångmiljonär distanserade honom från den svenska vardagen. Efter segern i Wimbledon 1980 var han större än någonsin, men paradoxalt nog verkade han också stå längre ifrån sin svenska publik än någonsin. Han är märkligt frånvarande i hyllnings-

artiklarna efter finaltriumfen. De svenska journalisterna verkar ha stått vid sidan av efter matchen. De har bara kunnat se på när Borg svept förbi, omgiven av hundratals andra journalister och fotografer, och försvunnit in i en bil. Krönikörernas texter bygger inte på intervjuer med Borg eller Lennart Bergelin utan beskriver deras egna upplevelser av dramat. I en krönika i *Göteborgs-Posten* minns Ulf Jansson hur Borg efter finalsegern i Paris 1974 stått på sitt hotellrum och tvättat strumpor: ”Jag undrar om han är lika enkel och okomplicerad idag? Förmodligen. Innerst inne.”⁴⁹ Det finns en påtaglig önskan hos Jansson att framställa Borg som den vanliga grabb han en gång var, samtidigt som han avslöjar sin okunskap. Han vet helt enkelt inte hur det förhåller sig. Efter alla dessa år med Borg som den största svenska sportstjärnan alla kategorier förmedlar han upplevelsen att han inte känner Borg tillräckligt väl för att veta om han är en vanlig människa eller inte.

Denna längtan efter mänskliga drag hos hjälten är typisk för de svenska sportmediernas konstruktion av både Björn Borg och Ingemar Stenmark. Det fanns under hela Borgs karriär en distans mellan honom och de svenska journalisterna. De hyllade honom som en kung, bugade sig och lät sig fascineras, men jämfört med Stenmark var omfamningen mer reserverad. Den tidigare kritiken mot Borg var visserligen överspelad, kvällspressens krönikörer hade accepterat att Borg var del av den kommersiella sporten och såg inget fel i det, men hans status som internationell stjärna gjorde det svårt för dem att skapa en svensk hjälteberättelse om honom.

Avslutande diskussion

Att Björn Borg och Ingemar Stenmark uppfattades olika under sina aktiva karriärer råder det ingen tvekan om. Medan Stenmark aldrig utsattes för någon form av kritik mot sin person befann sig Borg i perioder i djup konflikt med svenska journalister. Forskare som försökt förklara skillnaden i popularitet mellan Borg och Stenmark har tagit sin utgångspunkt i hur de uppfattades som personer. Borg förknippades tidigt med lyxliv och pengar, inte minst som en följd av att han lämnade Sverige och bosatte sig i skatteparadiset Monte Carlo. Stenmark å sin sida förknippades med fjällbyn Tärnaby, hemstickade toppluvor och med världscupdramer som bröt in i djupet av den svenska vardagen. Analysen bekräftar synen på en nationell hjälte som en person som både utför prestationer som värderas högt och har en karaktär som publiken kan identifiera sig med. Stenmark symboliserade någonting tryggt och svenskt i en tid av oro och förändring. Borg

däremot kom att framstå som en symbol för den kommersiella sporten och därmed också delvis som en svikare av den svenska idrottsmodellens ideal och värderingar. Denna berättelse förstärktes av att Borg jämfördes med Stenmark, som tycktes personifiera just de ideal och värderingar som Borg svek. I den meningen uppfattades Stenmark som äkta svensk hjälte medan Borg mer sågs som en distanserad stjärna.

En närmare analys av rapporteringen om Borg och Stenmark i svensk press visar att denna tolkning bara delvis är korrekt. Det stämmer att Stenmark betraktades som en hjälte och att Borg länge förknippades med lyxliv och pengar. Men i slutet av 1970-talet skedde en gradvis förändring i den svenska samhällsdebatten. Den vänstervåg som präglat inte minst de svenska medierna ebbade ut och ersattes, åtminstone delvis, med nyliberala idéer. Att de svenska sportjournalisterna så tydligt ändrade uppfattning om den kommersiella sportens förutsättningar blir bara begripligt om man som Garry Whannel förstår sporthjälten som en diskursiv konstruktion som uppträder på olika sätt i olika kontexter och historiska sammanhang. Det finns aldrig bara en berättelse om en person. Snarare måste man tala om flera berättelser som konkurrerar om tolkningsföreträde. Medierna skapade flera berättelser om Borg, men de olika berättelserna kunde inte vara dominerande vid ett och samma tillfälle. I samband med stora segrar och i relation till sina utländska motståndare dominerade bilden av honom som segrare och svensk hjälte. I andra sammanhang tog kritiken mot honom överhanden. Över tid, i takt med att ideal och värderingar i det svenska samhället förändrades, formades en ny hjälteberättelse om Borg, där pengarna inte sågs som ett problem utan som en lön för väl utfört arbete.

En ny samhällsanda skapade alltså förutsättningar för en ny typ av svensk sporthjälte. I dagens samhällsklimat skulle ingen sportjournalist komma på tanken att kritisera Charlotte Kalla, Sarah Sjöström eller Zlatan Ibrahimovic för att de tjänar pengar.

Noter

1. John Horne, *Sport in consumer culture* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2006).
2. Nils Olof Zethrin, "Med knutna nävar", *Idrott, historia och samhälle: Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift* 2005, 118–139.
3. Graeme Turner, *Understanding celebrity* (Los Angeles/London/New Delhi: SAGE, 2014), 21f.
4. David L. Andrews & Steven J. Jackson, red. *Sport stars: The cultural politics of*

Sportens celebriteter

sporting celebrity (London: Routledge, 2001). Howard L. Nixon II, *Sport in a changing world* (Boulder/London: Paradigm, 2008), 151.

5. Nick Trujillo, *The meaning of Nolan Ryan* (College Station: Texas A&M University Press, 1994), 56.

6. Susan J. Drucker, "The mediated sports hero", *American heroes in a media age*, red. Susan J. Drucker & Robert S. Cartcart (Creskill, N.J.: Hampton Press, 1994), 83–93.

7. Barry Smart, *The sport star: Modern sport and the cultural economy of sporting celebrity* (London: SAGE, 2005), 14–18.

8. Andrews & Jackson, 3.

9. Garry Whannel, *Media sport stars: Masculinities and moralities* (London: Routledge, 2002), 201–212.

10. Ibid., 45.

11. Richard Holt, J. A. Mangan, & Pierre Lanfranchi, red., *European heroes: Myth, identity, sport* (London: Frank Cass, 1996), 5, 8.

12. Jesper Fundberg, Klas Ramberg & Dan Waldetoft, red., *Tankar från baslinjen: Humanister om idrott, kropp och hälsa* (Eslöv: Brutus Östlings förlag Symposion, 2005), 109f.

13. Bo Reimer, *Uppspel: Den svenska TV-sportens historia* (Stockholm: Stift. Etermedierna i Sverige, 2002), 133.

14. Peter Dahlén, *Sport och medier: En introduktion* (Kristiansand: IJ-förlaget, 2008), 409f.

15. Lars Magnusson, *Sveriges ekonomiska historia*, 3:e rev. och uppdaterade upplagan (Stockholm: Prisma, 2002), 473–499.

16. Martin Wiklund, "1973 som prisma: 1970-talets tidsanda och dess innebörder", 1973: *En träff med tidsandan*, red. Marie Cronqvist, Lina Sturfelt & Martin Wiklund (Lund: Nordic Academic Press, 2008).

17. Tomas Peterson, "En allt allvarligare lek: Om idrottsrörelsens partiella kommersialisering 1967–2002", *Ett idrottssekel: Riksidrottsförbundet 1903–2003*, red. Jan Lindroth & Johan R. Norberg (Stockholm: Informationsförlaget, 2002), 401.

18. PO Eriksson, "Björn smet aldrig från sin läxor", *Expressen* 18/6 1974.

19. Lennart Ericsson, "Borg bjuder på party i Eiffeltornet – och vilket party sen!", *Expressen* 17/6 1974.

20. Lars Holmström, "Champagne efter segern? Nej, bara en enkel bit mat i Eiffeltornet", *Aftonbladet* 17/6 1974.

21. Martin Lehman, "Han kan inte vinna allt!", *Svenska Dagbladet* 5/11 1974.

22. John S. Hellström, *Den svenska sporthjälten: Kontinuitet och förändring i medieberättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag* (Malmö: Idrottsforum, 2014), 26–31.

23. Bosse Svensson, "Björn Borg talar ut om livet, föräldrarna, pengarna – och alla flickor som står i kö", *Expressen* 19/2 1976.

24. Mark McCormack grundade den första världomfattande sportagenturen, International Management Group (IMG), där Borg var en av de tidigaste storstjärnorna.

25. Lennart Eriksson, "Borg, nu får du bestämma dig – reklampelare eller tennispelare!", *Expressen* 22/1 1975; Birger Buhre, "Tat lugnt: Borg snart tillbaka efter naturliga sviter...", *Kvällsposten* 25/1 1975; Bertil Jansson, "Internationella förbundet måste stoppa boven i dramat!", *Expressen* 14/6 1976; Torsten von Wachtenfeldt, "Borg nobbar Båstad!", *Göteborgs-Tidningen* 10/6 1976.

26. Lennart Eriksson, "Båstadsbråket fortsätter Borg tvingas spela?" *Expressen* 14/6 1976; Karne Jansson, "– Felet är McCormacks!", *Göteborgs-Tidningen* 15/6 1976.

27. Lennart Eriksson, "Det är jag som nobbar Båstad – ingen annan!", *Expressen* 22/6 1976.

28. Nic Åslund, "Det finns något som heter solidaritet, Björn Borg!", *Aftonbladet* 14/6 1976; Bertil von Wachenfeldt, "Svagt, BJÖRN att nobba Båstad!", *Göteborgs-Tidningen* 12/6 1976.

29. Birger Buhre "Björn erkänn att du spelar för pengar – det är inget att skämmas för...!", *Kvällsposten* 23/6 1976.

30. Birger Buhre, "Björn Borg har gjort bort sig!", *Kvällsposten* 13/6 1976.

31. Birger Buhre, "Stora pengar, rykten om mygel, 'spel med märkta kort' – men trots allt också romantik!", *Kvällsposten* 23/3 1975; Bobby Byström, "En helt omasakerad mygelaffär", *Dagens Nyheter* 24/3 1975; Bertil Jansson, "Ingemar miljonär den dag han slutar", *Expressen* 2/2 1978.

32. "Idag tar cirkusen slut", *Dagens Nyheter* 23/3 1975; Bertil Jansson, "Stenmark vinner utan att ta betalt", *Expressen* 9/12 1974; Ulf Jansson, "Han är en bondgrabb bland barlejon...", *Göteborgs-Tidningen* 15/1 1975.

33. Leif Emsjö, "Han har bara skidor i huvudet", *Aftonbladet* 29/12 1974; Ulf Jansson, "Ingemar Stenmark sportens gentleman", *Göteborgs-Tidningen* 14/12 1975; Birger Buhre, "Går inte att 'sälja' Stenmark ensam – han är ju OS-man...", *Kvällsposten* 15/1 1975; Ingvar Jacobsson, "Brinner av vinnarinstant – men ärligheten främst", *Göteborgs-Tidningen* 14/12 1975.

34. Nic Åslund, "Stenmarks stora förtjänst – han struntar i pengarna", *Aftonbladet* 31/1 1975.

35. Lennart Eriksson, "Björn hotas av stämning efter rådgivarnas smarta affärer", *Expressen* 13/1 1977; Bertil Brohman, "Ingemar får ett underbart besked – du är bäst i storslalom också!", *Expressen* 13/1 1977.

36. Jan Lindström, "Jag tycker uppriktigt synd om Björn Borg", *Expressen* 29/3 1977.

37. Stefan Mehr, "Borg vän med Sverige igen: 'Jag längtar efter att få spela hemma'", *Expressen* 27/1 1978.

38. Per Lindström, "En kung kommer hem", *Expressen* 10/7 1978.

39. "Välkommen till Båstad, Björn", *Kvällsposten* 10/7 1978; se även Karne Johansson, "Här härjar Borg-feber", *Göteborgs-Tidningen* 19/7 1978.

40. Kalle Jungkvist, "Björn Borg vänder oss ryggen", *Aftonbladet* 22/6 1977; Bertil Jansson, "Sluta grubbla och hata, Björn", *Expressen* 22/6 1977.

41. Birger Buhre, "Nå'n däruppe måste gilla mig", *Kvällsposten* 8/7 1979.

42. Per Lindström, "En kung kommer hem", *Expressen* 10/7 1978.

Sportens celebriteter

43. Birger Buhre, "Bästa affären någonsin för Tennisförbundet", *Kvällsposten* 17/7 1978.

44. Kristina Boréus, *Högervåg: Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969–1989* (Stockholm: Tidens förlag, 1994), 49–62. Se även Stefan Koch, *Höger om! En svensk historia 1968–98* (Stockholm: Ordfront, 1999), 56–60.

45. Boréus, 92–99.

46. Birger Buhre "Nästan kusligt mord – men Björn är ingen övernaturlig DEMON", *Kvällsposten* 6/7 1979.

47. Ulf Jansson, "Ingemar fick mig att gråta", *Göteborgs-Tidningen* 20/2 1980.

48. Bertil Jansson, "Ett nationalmonument fyller år idag, vi älskar dig så innerligt!", *Expressen* 18/3 1980.

49. Ulf Jansson, "Jag bugar mig, Björn", *Göteborgs-Posten* 6/7 1980.